

Hermann Hesse (2 lipca 1877 w Calw - 8 sierpnia 1962 w Montagnoli, kanton Ticino)

*Pewien pisarz z miasta Calw**

tak się ze swym losem zgrał,

że jako mistrz gry

wygrywał na tby...

stając się wzorcem na schwał.

(ebs, czyt. kalf)

Hermann Hesse, ps. Emil Sinclair - prozaik, poeta i eseista niemiecki o poglądach pacyfistycznych. Okazjonalnie również rysownik i malarz. Laureat Nagrody Nobla w dziedzinie literatury w 1946. Z uzasadnienia jury otrzymał ją "za inspirującą twórczość, która w swoim rozwoju ku śmiałości i głębi reprezentuje zarówno klasyczne ideały humanisty, jak i wysokie wartości stylu", za "szlachetnie podniosłą i różnorodną poezję, która zawsze wyróżniała się świeżością natchnienia i rzadko spotykaną czystością ducha", a także za "talent epicki i dramatyczny". Autor powieści o kontekście egzystencjalnym, nawiązujących do filozofii buddyjskiej oraz psychoanalizy, których tematem jest zazwyczaj samotne poszukiwanie harmonii i głębi duchowej w skłóceniu ze społeczeństwem. W opinii Tomasza Manna jego twórczość należy do "szczytowych i najczystszych dokonań naszej epoki".

<https://www.youtube.com/watch?v=vKStLVYct00>

Urodził się jako Hermann Karl Hesse 2 lipca 1877 w miasteczku Calw w Wirtembergii jako drugie dziecko Johannesa Hessego i Marii Hesse z domu Gundert. Po latach sam tak opisywał swój rodzinny dom: "Tu modlono się i czytano Biblię, studiowano i uprawiano filozofię indyjską, tu grano wiele dobrej muzyki, tu wiedzano o istnieniu Buddy i Laozi, przyjmowano gości z wielu krajów (...), karmiono ubogich i święcono święta, tu blisko siebie przebywała wiedza i baśń. (...) Był to świat zdecydowanie niemiecki i protestancki, ale z perspektywą otwartą na całą ziemię, i był to świat zupełnie inny, zgodny w sobie i zdrowy". Pisarz od dzieciństwa miał zatem styczność ze światopoglądem Dalekiego Wschodu; jego dziadek Hermann Gundert był ponadto indologiem, swego czasu misjonarzem w Indiach.

Dzieciństwo Hesse spędził w rodzinnym Calw oraz w Bazylei. W latach 1890-1891 pobierał nauki w gimnazjum, a następnie wstąpił do seminarium teologii protestanckiej w Maulbronn. Jak wnioskują biografowie, pobyt w nim był dla przyszłego pisarza traumatycznym przeżyciem, mimo iż listy wysyłane do matki świadczyły o początku o czymś zupełnie innym. W marcu 1892 Hesse bez żadnego wyraźnego powodu uciekł z Maulbronn, wskutek czego został ukarany i wydalony z seminarium. Następnie przebywał w Bad Boll u znajomego teologa-egzorcysty; pobyt ten zakończył się jednak nieudanym zamachem samobójczym.

W latach I wojny światowej pisarz głośno występował przeciw agresji militarnej państw, nakłaniając do humanizmu i poszanowania godności człowieka. Znalazł jednak niewielu zwolenników, spośród których należy przede wszystkim wymienić noblistę Romain Rollanda, a w kraju ogłoszono go zdrajcą narodu niemieckiego. W tym czasie zajął się też udzielaniem pomocy jeńcom wojennym.

Po zakończeniu wojny Hesse popadł w kolejny kryzys osobowościowy, który skierował go w stronę psychoanalizy. Zetknięcie z teoriami Zygmunta Freuda, a także Carla Gustava Junga odegrało również znaczący wpływ na jego dalszą twórczość literacką. Wskutek pogłębiających się melancholii i depresji oraz problemów małżeńskich poddał się ostatecznie psychoterapii u doktora B. Langa (ucznia samego Junga) w klinice *Sonnmatt* koło Lucerny. Wynikiem tych przeżyć są powieści "Narcyz i Złotousty", "Demian", a także "Wilk stepowy", w których wpływ psychoanalizy jest szczególnie widoczny.

<https://www.youtube.com/watch?v=uUbOMKjKtBE>

W dziełach pisarza szczególnie odznaczają się też motywy zaczerpnięte z kultury indyjskiej, zwłaszcza wpływ miejscowych religii - hinduizmu i buddyźmu.

Głośno potępiał niemiecki nacjonalizm i militarizm, za co niemiecka prasa okrzyknęła go zdrajcą. W 1919 osiadł w kantonie Ticino w Szwajcarii, gdzie po dojściu do władzy Hitlera ukrywał m.in. Tomasza Manna i Martina Bubera.

<https://www.youtube.com/watch?v=5SJNVAIm9Gc>

Po wojnie odmówił powrotu do Niemiec na stałe. W latach późniejszych krytykował niemieckie społeczeństwo za brak odpowiedzialności za hitlerowskie zbrodnie.

Jedną z żon pisarza (był żonaty trzy razy) była Maria Bernoulli ze sławnej rodziny matematyków Bernoulli.

W opublikowanej w 1904 na pół autobiograficznej powieści "Peter Camenzind" Hesse wyraźnie określił zarówno swoje dotychczasowe dążenia literackie, jak i przyszły program:

Pragnąłem w utworze większych rozmiarów przybliżyć dzisiejszym ludziom wielkie, nieme życie przyrody i zachęcić do pokochania go. Chciałem nauczyć ich wsłuchiwać się w tętno ziemi, brać udział w życiu całej przyrody, aby w natłoku swych małych losów nie zapomnieli, że nie jesteśmy bogami stworzonymi przez nas samych, tylko dziećmi i częstkami ziemi i całego kosmosu (...) Ale chciałem też nauczyć ludzi szukania źródeł radości i życia w bratniej miłości do przyrody; chciałem głosić sztukę patrzenia, wędrowania, rozkoszowania się rzeczywistością (...) Chciałem wam opowiedzieć, jaki złoty korowód niezapomnianych rozkoszy ja, samotnik i mizantrop, znalazłem na tym świecie, i pragnąłem, żebyście wy, którzy może jesteście szczęśliwsi i weselsi ode mnie, z jeszcze większą

radością odkrywali ten świat. (tł. E. Sicińska)

Doświadczenie literackie w ciągu całej drogi twórczej Hessego obejmowało poezję oraz prozę, przeważnie o charakterze autobiograficznym, stanowiących niejako *summę* osobistych doświadczeń pisarza (np. zetknięcie się z psychoanalizą owocujące w "Wilku stepowym" albo doświadczenie rozpadu małżeństwa w Rosshalde). Niewielką część dorobku noblisty stanowią szkice literackie "Księga obrazów" oraz fabularyzowane eseje - fragmenty "Gry szklanych paciorków".

Jeśli wysoki urząd powoła cię na jakieś stanowisko, wiedz: wszelkie wstępowanie po urzędowych szczeblach nie jest krokiem ku wolności, lecz ku związaniu. Im większa urzędowa władza, tym związanie głębsze. Im silniejsza osobowość, tym bardziej potępiana samowola. ("Gra szklanych paciorków", tł. Maria Kurecka)

Zmarł 8 sierpnia 1962 w Montagnoli w kantonie Ticino.

Muzeum Hessego obok jego domu Casa Camuzzi w wiosce Montagnola

* * *

"Gra szklanych paciorków" ("Das Glasperlenspiel") - jest ostatnią powieścią Hermanna Hessego. Prace nad książką autor zaczął w 1931, została ona wydana w Szwajcarii w 1943, po tym jak wcześniej jej publikację odrzucono w nazistowskich Niemczech. O powieści wspomniał sam pisarz przy okazji wręczenia mu Literackiej Nagrody Nobla w roku 1946. "Gra szklanych paciorków" jest dosłownym tłumaczeniem z niemieckiego, ale sama książka była opublikowana także pod tytułem "Magister Ludi" (łac. mistrz gry), takim honorowym określeniem tytułowany jest główny bohater powieści. *Magister ludi* może być ponadto rozumiany jako gra słowna, *lud-* w łacinie znaczy zarówno *grę* i *szkołę*.

Akcja powieści ma miejsce w przyszłości w bliżej niesprecyzowanym czasie. Hesse sugerował, że narracja książki rozpoczyna się około XXV wieku. Tłem jest fikcyjna prowincja w centralnej Europie zwana Kastalią, zarezerwowana na mocy decyzji politycznych dla egzystencji czysto intelektualnej, technologia oraz życie ekonomiczne są ograniczone do niezbędnego minimum. Miejsce jest domem ascetycznego zakonu intelektualistów z podwójną misją: prowadzą oni szkoły z internatem dla młodych chłopców (powieść jest tym samym szczegółową eksploracją kształcenia się i życia intelektualnego) oraz kultuwują i uczestniczą w grze szklanych paciorków, której natura pozostaje nieuchwytna. Pojawiają się tylko aluzje do jej zasad, które są pozornie tak skomplikowane, że nawet trudno jest je sobie wyobrazić. Gra wymaga lat ciężkich studiów muzycznych, matematycznych, jak i analizy historii kultury. W gruncie rzeczy gra jest jednak abstrakcyjną syntezą wszystkich sztuk i nauk. Jest ona inicjowana kreowaniem przez graczy głębokich odniesień między pozornie niezwiązanymi ze sobą tematami.

Powieść podąża śladami wybitnego członka zakonu, Józefa Knechta (nazwisko można tłumaczyć jako "sługę" lub

"parobka", ale może ono też znaczyć "wasala" lub "rycerza"), opisywanego przez fikcyjnego historyka zakonu. Stąd książka jest przykładem powieści rozwojowej. Tekst, napisany w naukowo-biograficznej formie, przedstawia moment decyzji bohatera odnośnie wstąpienia do zakonu, jego mistrzostwo w grze, oraz awans w hierarchii, kiedy ostatecznie zostaje mu nadany tytuł *magister ludi*, zarezerwowany tylko dla najlepszego gracza.

Jednak lojalność Knechta w stosunku do zakonu zaczyna się kruszyć, gdy ten stopniowo powątpiewa, czy ludzie uzdolnieni mają prawo do wycofania się z życia, wypełnionego wieloma problemami. Knecht zaczyna postrzegać Kastalię jako swego rodzaju wieżę z kości słoniowej, eteryczną, strzeżoną społeczność, poświęcającą się czysto intelektualnym celom, nieświadomą jednak problemów wiążących się z życiem na zewnątrz.

Ów wniosek przyspiesza tylko powstanie kryzysu osobistego, w wyniku czego Knecht dokonuje rzeczy niewyobrażalnej. Prosi o możliwość rezygnacji z tytułu *magister ludi* i postanawia opuścić zakon, rzekomo aby stać się wartością i pomocą dla szerszych kręgów kulturowych. Zarządcy zakonu odrzucają jego prośbę, lecz Knecht mimo to odchodzi, podejmując się początkowo pracy jako korepetytor syna swego przyjaciela z dzieciństwa. Zaledwie kilka dni później tonie w górskim jeziorze próbując pływać ale nie będąc do tego odpowiednio przygotowanym. W tym miejscu urywa się fabuła utworu.

Wiele nazwisk figur powieści to gry słowne. Poprzednikiem Knechta jako *magister ludi* był Tomasz von der Trave, co jest pośrednim odniesieniem do Thomasa Manna, który urodził się Lubece, usytuowanej nad rzeką Trave. Jego genialny, choć niezrównoważony przyjaciel Fritz Tegularius był wzorowany na Friedrichu Nietzsche, podczas gdy ojciec Jakub to aluzja do historyka Jacoba Burckhardta. Carlo Ferromonte to włoska wersja nazwiska bratanka Hessego Karla Isenberga, a Bastian Perrot z Calw, wynalazca gry szklanych paciorków, miał swój pierwowzór w Heinrichu Perrotcie, który był właścicielem sklepu, gdzie Hesse pracował, gdy porzucił szkołę.

<https://www.youtube.com/watch?v=FsBj-L4oqxA>

"Gra szklanych paciorków" to niekończąca się gra, autor nie żyje, ale gra toczy się dalej... Każde pokolenie od nowa odkrywa i odczytuje Hermanna Hesse, pokolenie rewolucji seksualnej lat 60. ogłosiło go - słusznie czy niesłusznie - swoim guru. W prywatnych życiorysach też może się znaleźć czas na HH, i ja przechodziłam przez hessemanię, przeczytałam całe jego dzieło, początkowo po polsku, potem po niemiecku, gdy w 1987 roku zakładałam polską scenkę w Zurichu (w budynku Teatru STOK), nazwałam ją *Teatr Nostalgiczny dla Każdego* z ukłonem w stronę *Teatru Magicznego nie dla Każdego*, dziwnego znikającego miejsca w murze z "Wilka stepowego".